

HAYEKÇİ YAKLAŞIMIN İKTİSADI BOYUTU: KONJOKTÜR VE KRİZ TEORİSİ

Arş.Gör.Hakan RODOPLU

Süleyman Demirel Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İktisat bilimi içerisinde, iktisadi düşünce tarihinin önemi, geçmişte yanlışlanarak bir kenara bırakılmış teori ya da düşüncelerin tekrar gündeme gelmeleriyle belirginleşmektedir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ekonomisi uzun süreli bir büyüme ve refah dönemi yaşamıştır. Geçmiş dönemlerde yaşanan krizlerin tekrar ortaya çıkmaması, hakim olan Keynesgil iktisadi yaklaşımın gücünü artırmıştır.

Ancak bu refah ve büyüme dönemi 1970'lerin başına kadar süre gelmiştir. 1970'lerde dünya ekonomisi , açıklanması gereken bir başka krizle karşılaşmıştır. 1930'ların depresyon-deflasyon krizi yerini enflasyon-işsizlik krizine terketmiştir. Stagflasyon olarak adlandırılan bu olgu karşısında Keynesgil iktisadi yaklaşımın yetersiz kalmasına karşın, Hayek'in 1930'larda oluşturduğu konjoktör teorisinde, stagflasyon olgusunu açıklamış olması ile konjoktör teorilerine olan ilginin

1970’li yıllarda artması, Hayek’in unutulmuş iktisadi yaklaşımını tekrar gündeme getirmiştir.

İktisat ders kitaplarında ve eğitiminde adına pek rastlanmayan Freidrich August von Hayek, 1940’lı yılların başına kadar iktisat bilimi üzerinde yoğunlaşmasına karşın, Keynes’le giriştiği iktisat teorisi tartışmalarında, düşüncelerinden ödün vermemesi nedeniyle güncelliğini yitirmesi üzerine, çalışmalarını siyaset bilimi alanına kaydırmıştır.

1970’lerdeki stagflasyon krizi kadar, Hayek’in 1974 yılında Nobel iktisat ödülü’nü alması da iktisatçı olarak yeniden gündeme gelmesinde etkin olmuştur. “Rasyonel beklentiler” yaklaşımı öncüsü Buchanan’ın da, Hayek’in iktisadi analiz ve metodolojik görüşlerine gönderme yapması, 1970 ve 1980’li yıllardaki iktisat tartışmalarında onun önemini artırmıştır.¹

Hayek’in temel amacı, konjonktür ve kriz teorisi olarak adlandırılan çalışmalarında iktisadi dalgalanmaları, sermaye hareketleriyle ilişkili olarak ele almak ve Keynes’in teorisinde öne sürülen belirli koşullarda tüketim malları talebindeki artışın, yatırımları artıracığı varsayımının yanlışlığını gözler önüne sermektir.

Hayek, kapitalizmi bir denge sistemi olarak yorumlamakla birlikte krizlerin nedenini de, dönemsel olarak devlet ile bankaların müdahaleleri sonucu kredi hacmindeki aşırı genişlemeye bağlamaktadır. Yatırımların artırılabilmesi için Hayek’e göre, girişimcilerin “ucuz para” sağlanması konusunda devlete yaptıkları baskılar sonucu piyasa faiz oranı düşürülerek kredi hacmi genişletilir. Faiz oranının düşmesi üretim sürecini uzatarak, yatırım malları sanayiinin genişlemesini sağlar, öte yandan, üretilen tüketim malları, bu kadar uzun bir üretim sürecini karşılayacak yeterlilikte olmadığı için, tüketim malları fiyatı yükselir, buna karşın, yatırım malları fiyatı düşer ve bu nedenle yatırımcılar zarar eder. Bu durumda toplam üretim yapısı bozulur ve denge altüst olur. Bozulan bu denge, tüketim malları fiyatları seviyesinin,

¹ TURAN YAY, F.A.Hayek’te İktisadi Düşünce, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1993, s.84.

yatırım malları fiyatları seviyesine oranla yükselmesi sonucunda faiz oranlarının artması ile yeniden sağlanır.

Bankaların yarattığı yeni krediler fiyat seviyesini yükseltirken, gelirlerini aynı oranda artıramayan bireyler tüketimde kısıntıya giderler ve bu şekilde ekonomide zorunlu tasarruflar meydana gelir. Fakat, kredi enflasyonu durduğu zaman, kredi genişlemesinin yarattığı zorunlu tasarruf yerini tüketim harcamalarına terk ederek tüketim malları sanayiinin genişlemesini sağlar. Tüketim malları sanayiinde genişlemesinin neden olduğu fiyat artışları, yatırım malları sanayiinde karları azaltarak, zararlara yol açar.² Ekonominin sermaye yapısında gelişen bu değişimler boomer, krizler ve depresyonlardan oluşan konjoktür dalgalarının ortaya çıkmasına neden olur.

Tüketim malları talebindeki artışın, yatırım malları talebini artıracığını ileri süren Keynesgil “Hızlandırıcı Etkisi”nin her zaman geçerli olmayacağını düşünen Hayek bunun yerine “Ricardo Etkisi” kavramını ileri sürmüştür. Ricardo ve Hayek, reel ücretlerdeki artışın ekonomide daha fazla emek kullanımına yol açacağına ve bunun da bir sermaye artışı olduğuna inanırlar.³ Reel ücret artışı ile tüketim malları talebinin artırılması amaçlanırken, sermaye yoğun mallar üretiminin artması gerçeği ile karşılaşılır.

Hayek’e göre, konjoktür dalgalarının nedeni, kapitalist sistemin bankacılık ve kredi yapısından kaynaklanan parasal etkilerin üretim yapısında meydana getirdiği değişimlerdir. Keynesci politikaların faiz oranını düşürerek, kredi enflasyonu yaratmalarını Hayek krizin temel nedeni olarak görmektedir. ona göre tasarruf kalıplarını değiştirmeksizin, ucuz kredi olanakları ile yatırım maliyetini düşürmek ve efektif talebi destekleyerek sermayenin getirisini suni olarak artırmak gelecekteki enflasyonun nedenlerini oluşturur.⁴

² GÜLTEN KAZGAN, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, 1993, s.157.

³ GÜLTEN KAZGAN, a.g.e., s.386.

⁴ BERDARD ROSİER, **İktisadi Kriz Kurumları**, Çev.Nurhan Yentürk, İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1994, s.s.68-69.

Hayek'e göre krizlerin bir diğer nedeni de, ekonominin üretim yapısının, toplumun tasarruf planları ile uyuşmamasıdır. Piyasanın işleyişi sistematik bir biçimde bozulmadığı taktirde fiyat seviyeleri, yüklendikleri bilgi biçimde bozulmadığı taktirde fiyat seviyeleri, yüklendikleri bilgi üretme fonksiyonları ile tüketim yapısını, üretim yapısına uydurmayı garanti ederler. Bankacılık sektöründe yaratılan kredi artışları, fiyat seviyelerinin gerçek değerlerinden uzaklaşmasına yol açarak, onların bilgi iletme fonksiyonlarını kısıtlamakta ve bu şekilde piyasanın istikrarını bozucu dışsal etkilere meydan vermektedir. Bireylerin gönüllü tasarruflarının ötesinde, bankacılık sektöründe yaratılan krediler aracılığı ile girişilen büyüme süreci, kredilerdeki artma devam ettiği sürece gözlenebilecek enflasyonist bir büyüme sürecidir. Cebri tasarruf ile girişilen bu yatırım süreci, gerçek tasarrufun üzerinde bir sermaye birikimine yolaçacağından sermayenin yalnız yönlendirilmesine neden olur. Belli bir süre sonra, faiz oranlarının yada faktör fiyatlarının yükselmesi ile, kârsız bir sermaye yapısı ortaya çıkacak ve hem sermaye değersizleşmesi hem de fayri iradi işsizlik doğacaktır. İşsizliği azaltmak için para arzı artışı ile talebin canlandırılmaya çalışılması ise enflasyonu körüklerken her şey daha kötüye gidecektir. 1970'lerde stagflasyon olarak adlandırılan, işsizlik içinde enflasyon olgusu bu şekilde ortaya çıkmıştır.⁵

Hayek iktisadi istikrarsızlığın nedenini, yatırım ve tüketim malları sanayileri arasındaki yapısal dengeyi bozan para-kredi mekanizması olarak gördüğünden, krizden çıkış için de ekonomideki para miktarı ile oynanmamasını alınacak ilk önlem olarak görmektedir. ortaya çıkan işsizliğin piyasa mekanizması ile diğer sektörlerde dağıtılmasını ve bu yolla da tasarruf-yatırım dengesinin yeniden sağlanarak, işsizlik oranının azaltılacağını öngörmektedir. Hayek, krizin aşılmasında, kamu harcama politikasının ancak sonraki aşamalarda faydalı olabileceğini, bir müdahale gerekiyorsa bunun, parasal ücretlerin düşürülmesi yönünde uygulanmasını savunur.

Hayek, Keynes'in eksik-istihdam teorisine karşın bir aşırı istihdam teorisi kurarak, ekonominin sahip olduğu üretim olanakları üzerinde bir kaynak kullanma girişiminin sonucu olarak gördüğü

⁵ TURHAN YAY, a.g.e., s.110.

depresyonun mekanizmasını açıklamaya çalışmıştır. Aşırı-istihdam teorisi, dalgalanmaları, tüketim-yatırım malları ile arz-talep dengeleri arasındaki ilişkilerle açıklamaya çalışan, parasal bir teoridir.⁶

Teoriye göre, ekonomi denge durumundayken, tüketim-yatırım dengesi ancak para arzında meydana gelecek bir değişim sonucu, tasarruf-yatırım dengesinin değişmesi ile bozulur.

Hayek serbest piyasa ekonomisini ve liberallizmi ısrarla savunan ve devlet müdahalesine şiddetle karşı çıkan bir iktisatçıdır. Hayek'e göre devletin temel işlevi, bireysel özgürlüğün korunması ve genişletilmesidir. Hayek piyasa ekonomisini bireysel özgürlüğün vazgeçilmez şartı olarak düşündüğünden, devletin temel iktisadi görevinin piyasa süreci içinde gerekli kurumların yaratılması ve geliştirilmesi olduğunu savunur. Hayek görüşünü, ekonomiye devlet müdahalesinin gerekli olmadığını, müdahale olduğu takdirde koordinasyon bozuklukları olabileceği şeklinde ifade etmiştir.⁷ Devlet müdahalesinin nisbi fiyatların dengesini bozarak krize neden olduğu, öne sürülen konjoktür teorisinin çıkış noktasıdır.

Hayek'e göre politik kurumlar, hatalı politikalar ürettikleri gibi, bu politikaların sürdürülmesine yol açan mekanizmalara da sahip olduklarından, kamu başarısızlığının kaynağını oluştururlar. Müdahale edilmemiş piyasalar, hatalı firma yada uygulamaları eleyen, hata-eleme mekanizmalarına sahiptir. Devlet müdahalesi altındaki kamu kurumlarında başarısız uygulamaları koruyan ve zaman zaman genişleten mekanizmalar olduğundan, devlet faaliyetleri, siyasi otorite iradesi yerine, gelir-gider denkliği prensibinin dikkate alındığı sıkı ilkeler ile sınırlandırılmalıdır.

Hayek, liberalizmi ön plâna çıkarırken sosyalist ekonomide de akılcı iktisadi hesaplamanın mantiken mümkün olabileceğini ama bunun uygulamada gerçekleşmesinin mümkün olmadığını ifade ederek sosyalist sisteme eleştirilen getirmektedir. Hayek'e göre, teorik olarak atıf yoluyla üretim girdileri değerlendirilebilir ancak, özel mülkiyetin ortadan kalktığı bir ortamda üretim araçlarına değer atfetme olanağı

⁶ ERDOĞAN ALKIN, *İktisat*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984, s.s.433-434.

⁷ TURAN YAY, a.g.e., s.71.

kalmayacaktır. Etkin kaynak dağılımı ise, serbest piyasa ekonomisinin hüküm sürdüğü, piyasa fiyatları ile gerçekleştirilebilecektir.⁸

1980’lerde belli başlı gelişmiş ülkelerde liberal partilerin iktidara gelmeleri ve buna karşın sosyalist sistemdeki çözümlerin yanı sıra Hayek’in, müdahaleci politikalar ile sosyalist planlama teorilerine yönelteceği eleştirilere onun görüşlerine olan ilgiyi artırmıştır.

Hayek’in teorik çalışmalarının iktisadi analiz boyutu, Avusturya iktisat okuluna, siyaset felsefesi boyutu ise 19. yüzyılın klasik liberal düşünce geleneğine dayanmaktadır.

Keynes’in geliştirdiği ve “efektif talep”, “likidite tercihi” “sermayenin marjinal etkinliği” gibi kavramlara dayalı “eksik-istihdam teorisi” ne karşılık, Hayek, “Cebri Tasarruf”, “Paranın tarafsızlığı” ve “Ricardo Etkisi” gibi kavramlara dayalı “aşırı- istihdam konjonktür teorisi”ni geliştirmiştir. Bu teoriye göre, para arzındaki artışlar ve devletin ekonomiye müdahalesi sonucunda fiyat mekanizmasının yanlış bilgi iletmesi ile krizler ortaya çıkmakta ve kullanılmayan aşırı yatırım malları stoku büyük işsizlikler şeklinde kendini göstermektedir. Devletin ekonomiye müdahaleden kaçınması ve fiyat mekanizmasının işlenmesini sağlayacak ilkelere bağlı kalınması koşulları sağladığı takdirde stagflasyon ile karşılaşılacaktır tezi ileri sürülebilir.

KAYNAKLAR

ALKIN ERDOĞAN, **İktisat**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984.

KAZGAN GÜLTEN, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, 1993.

ROSİER BERDARD, **İktisadi Kriz Kurumları**, Çev.Nurhan Yentürk, İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1994.

YAY TURAN, **F.A.Hayek’te İktisadi Düşünce**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1993.

⁸ GÜLTEN KAZGAN, a.g.e., s.347.